

Испытуемые с физическим дефектом гораздо чаще оценивают себя, свои способности и качества неадекватно низко. При этом в личности Значимых людей отмечают больше достоинств, положительных качеств. По этому показателю они не очень отличаются от здоровых испытуемых. Тогда как оценка качеств окружающих Других людей неадекватно занижена (см. табл. 1).

Анализ типов межличностных отношений показал, что в группе людей с нарушениями опорно-двигательного аппарата преобладают парный и зависимый типы отношений (табл. 2).

Таблица 2

Распределение типов отношений в группе инвалидов

Тип отношения	Количество испытуемых, %
Ассертивный	5,2
Дисгармоничный	0
Комфортный	12,2
Взаимодействия	6,9
Парный	34,7
Зависимый	22,4
Эгоцентрический	18,5

Физическая несостоятельность, неуверенность в себе лежат в основе увеличения именно этих типов отношений (см. табл. 2) в данной группе испытуемых по сравнению с группой здоровых людей. Зависимый тип отношений в данном случае свидетельствует как о физической, так и о психологической зависимости от других, в основном Значимых людей.

Обращает на себя внимание, что наиболее гармоничный тип отношений — тип взаимодействия — характерен лишь для 6,9% испытуемых в группе инвалидов. Это свидетельствует о нарушенных межличностных взаимодействиях людей с физическими недостатками, ориентации отношений в основном на ближайшее окружение.

Эгоцентрический тип отношений значительно преобладает в группе инвалидов по сравнению с группой здоровых испытуемых.

Повышение эгоцентрической фиксации на себе — характерная черта, появляющаяся в связи с хроническими соматическими заболеваниями, инвалидизирующим дефектом и приводит к неадекватным стилям общения. Обострение эгоцентрических тенденций, по сути, свидетельствует об «ухуде в болезнь». Эти данные согласуются с данными авторов [1] о нарушениях общения при наличии соматических патологий.

Выводы. Инвалидизирующий физический дефект в значительной степени влияет на межличностные отношения, а именно на конструктивное, гармоничное общение как со Значимыми людьми, так и с социальным

окружением.

Проективная методика «Я, Значимый, Другие» является адекватным диагностическим средством для исследования отношения к Другому, поскольку:

ее концепция базируется на теоретико-методологической основе концепции отношений;

показатели обладают эмпирической и конструктивной валидностью;

материал методики информативен, валиден, достоверен. Компактность методики и ее проективная направленность позволяют использовать ее в работе с испытуемыми с различными заболеваниями и физическими дефектами, в различных возрастных группах.

ЛИТЕРАТУРА

1. Соколова Е.Т., Николаева В.В. Особенности личности при пограничных расстройствах и соматических заболеваниях. — М.: SVR-Аргус, 1995.— 352 с.

М.І. ТОМЧУК,

доктор психологічних наук, професор

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ФАХІВЦІВ ПІД ЧАС ПРОХОДЖЕННЯ ПРАКТИКИ

Определены психологические основы формирования специалистов во время прохождения практики. Основной акцент сделан на необходимости максимальной интеграции личностного и профессионального в структуре подготовке специалиста.

There are psychological basis of forming of experts during passing practice. The main accent is made on necessity of maximal integration of personal and professional in the structure of specialists' preparation.

Входження освіти України в світовий освітнянський простір, підготовка спеціалістів на рівні міжнародних стандартів вимагають суттєвого покращання процесу формування фахівців різних напрямів із вищою освітою. Передусім найперше це стосується закладів вищої освітисоціально-гуманітарного спрямування, в яких шляхом вдосконалення навчально-виховного процесу, різних видів практик студентів можна досягти значно вищого рівня професійної підготовки, а в кінцевому рахунку — закласти необхідний фундамент формування особистості сучасного фахівця.

Практика — органічна складова навчально-виховного процесу, важливий етап перевірки готовності студента до професійної діяльності. Готовність до

неї, як інтегральна властивість особистості, на наш погляд, може бути представлена як єдність трьох взаємопов'язаних компонентів; мотиваційна, професійна та емоційно-вольова готовності. Критерієм сформованості такої готовності особистості до професійної діяльності є здатність студента використовувати знання, навички й уміння, отримані у ВНЗ, на практиці, в умовах сучасної життєдіяльності. Проведене нами дослідження на соціально-гуманітарному факультеті Вінницької філії Відкритого міжнародного університету розвитку людини "Україна" дозволило встановити, що близько 27% студентів III-IV курсів, які проходили практику, не готові до реальної професійної діяльності і, на їх думку, саме форма та зміст практик потребують суттєвого вдосконалення.

Під час дослідження нами вивчались особливості розвитку щойно перелічених компонентів готовності у студентів університету. Так, було встановлено, що з-поміж студентів спеціальностей "Соціальний працівник" і „Психологія” 13,5 %, 6,4 % відповідно тих, що мають низьку, і лише 45 % та 41 % відповідно тих, що мають високу мотиваційну готовність до майбутньої професійної діяльності і навчання у вищому навчальному закладі (ВНЗ). Встановлено, що чим вища мотиваційна готовність особистості до навчання у ВНЗ, тим вища її готовність до участі в практиці і до реальної професійної діяльності. Це детерміновано як проблемами відбору молоді до вищих навчальних закладів соціально-гуманітарного профілю, так і недостатнім рівнем формування професійної спрямованості студентів, в тому числі й під час проходження ними різних видів практик. Неповною мірою цьому відповідають сучасним вимогам бази практик, а також ставлення спеціалістів установ та організацій до студентів-практикантів. Так, про байдуже ставлення до практикантів заявив кожен шостий студент, майже кожен десятий з них пропонує з метою поліпшення своєї професійної підготовки відібрати для проходження практики школи зі значно кращою виробничою та матеріальною базою.

У структурі мотивації навчання студентів вагоме місце мають посідати мотиви розвитку, професійного вдосконалення особистості. Проте, на превеликий жаль, вони виявлені лише у кожного третього майбутнього соціального педагога, що підлягав тестуванню. Розвитку цих важливих мотивів діяльності не сприяють також і завдання, які ставлять перед студентами на період практики. Студенти часто переобтяжуються завданнями і виховними заходами, і це не завжди сприяє закріпленню отриманих у навчально-виховному процесі ВНЗ знань. Про це заявили близько 9% студентів. До сьогодні не вироблені конкретні критерії щодо оцінки успішності виконання програм практик. За таких умов втрачається якість підготовки студентів до проведення різних форм роботи з людьми, знижується мотивація до практики, а зрештою і до майбутньої професійної діяльності. Багато студентів пропонують з метою підвищення мотивації до практики створювати умови та надавати їм можливість для розроблення й реалізації нестандартних заходів, професійних дій, що повною мірою узгоджується з віковими потребами особистості періоду пізньої юності, а саме з потребами у творчості,

самостійності. Це відповідає основним завданням, що поставлені в Законі України "Про вищу освіту" щодо формування творчої особистості спеціаліста.

На думку 23 % студентів старших курсів, практика не повною мірою сприяє формуванню професійного компоненту готовності, а саме таких знань, навичок і вмінь, як:

1) гностичні (отримання нових, уточнення наявних психолого-педагогічних, спеціальних, знань, умінь відповідно до вимог суспільства);

2) конструктивні (отримання навичок планування, конструювання професійних дій і виховних заходів, елементарних психолого-педагогічних досліджень, прогнозування можливих їх наслідків, тобто формування оперативних цілей по управлінню навчально-виховним процесом);

3) організаторські, спрямовані на організацію основних педагогічних впливів на людей;

4) психодіагностичні, що передбачають виявлення рівня розвитку кожного індивіда і колективу загалом, встановлення можливих відхилень у розвитку мотиваційної, інтелектуальної, емоційно-почуттєвої та вольової сфер особистості, формування навичок використання основних психолого-педагогічних методів і методик дослідження;

5) коригуючі, які передбачають формування в студентів навичок щодо зміни асоціальної поведінки, низької успішності, негативних рис характеру людей тощо.

Найменш сформованими у студентів виявились знання, навички та вміння, що входять до останніх двох груп. А це вимагає відповідного підвищення рівня психолого-педагогічної підготовки студентів у ході академічних занять, а також закріплення й вдосконалення їх під час проходження ними різних видів практик. Цьому може сприяти також розробка спеціальних психологічних завдань студентам на період практики. Одним із завдань формування особистості під час практики повинні бути трансформація, перетворення знань із курсу загальної, вікової та педагогічної психології під час її проходження на такі вміння і навички:

— використовувати зазначені знання для пояснення конкретних психолого-педагогічних ситуацій, фактів суспільного життя;

— збирати об'єктивний матеріал шляхом використання таких психологічних методів дослідження, як спостереження, експерименти, бесіди, анкетування, соціометрія, аналіз результатів та продуктів діяльності людей тощо;

— проводити психологічний аналіз та професійно обгрунтовану інтерпретацію дій, виховних заходів, окремих педагогічних ситуацій, що здійснюються іншими студентами, вчителями, вихователями;

— за результатами вивчення особистості, колективу надавати психолого-педагогічні рекомендації вчителям, самим індивідам щодо шляхів вдосконалення процесу формування особистості, класного колективу;

— робити адекватні висновки за результатами практики загалом щодо своєї готовності до діяльності та шляхів професійного й особистісного самовдосконалення.

Психологічна підготовка студентів під час практики полягає також у формуванні в студентів гуманістичної спрямованості. За результатами досліджень О.М. Лукашевич, 86,6 % освітянських керівників й чимало вчителів не враховують вплив своїх особистісних якостей на результати роботи. Виявлена особливість, як показали наші спостереження, негативно позначається й на формуванні педагогічних якостей у студентів-психологів та соціальних працівників. Близько 53,7 % студентів не вміють аналізувати свої індивідуальні особливості, 69,1 % не враховують під час проведення занять, з виховних заходів рівень вихованості людей, їхню готовність до навчання. Гуманізація процесу практики студентів повинна здійснюватись шляхом створення психологічних умов для ефективної дії регуляторів мотивації діяльності, підвищення ролі самоконтролю студентів, зменшення та ліквідації невідповідності між досить високою внутрішньою готовністю студентів гуманізувати свою педагогічну діяльність і недостатнім рівнем їх психологічної та управлінської підготовки до цього. Психологічні умови гуманізації управлінської діяльності студентів на практиці пов'язані з особистістю майбутнього фахівця, його діловими якостями та психологічними характеристиками, а також з використанням ним сукупності психологічних засобів і методів здійснення впливу на людей, що пов'язано зі стилем керівництва, спілкування.

Ідея гуманізації практики — це розвиток ціннісно-мотиваційної домінанті, насамперед, формування прагнень студентів навчитись створювати і розвивати особистість людини. Психологічними компонентами гуманізації є забезпечення задоволення базових потреб студентів через створення умов їх практики, ретельне врахування в її організації вікових та індивідуальних особливостей практикантів. Реалізація вказаних вимог є свідченням поваги до прагнень студентів, до їх побажань, надання їм достатнього простору для прояву самостійності і творчості, самоактуалізації.

За умов складної соціально-економічної ситуації, в якій ми нині знаходимось, важливо оптимізувати практику студентів, що передбачає:

- вибір найкращого варіанта практики з-поміж можливих;
- приведення системи різних видів практик в найкращий стан. Це означає максимальний педагогічний ефект при мінімальних матеріальних витратах і затратах зусиль методистів, викладачів. Критеріями оптимізації практики, на наш погляд, можуть бути такі:
 - зміст і значущість практики в загальній підготовці спеціаліста. Це передусім рівень відповідності значущості та змісту практики меті і завданням загальнонаукової та професійної підготовки студентів;
 - ступінь відповідності форм та змісту практики реальним можливостям виробництва, соціуму;
 - повнота забезпечення результативності практики на основі нормування витрат часу й активізації діяльності студентів.

Усі перелічені критерії можуть деталізуватись і змінюватись залежно від факультету, а також від того, підготовкою яких саме спеціалістів він

займається. (3). В процесі формування особистості професіонала під час практики важливо дотримуватись таких принципів:

— інтеграції всіх суб'єктів підготовки спеціаліста. Це координація зусиль ВНЗ, середньої загальноосвітньої та професійної школи, наукових установ щодо підготовки сучасних фахівців. В умовах ВНЗ — це об'єднання зусиль кафедр психології, соціальної роботи та фахових для досягнення загальної мети;

— поетапної реалізації професійної підготовки спеціаліста. В контексті загального навчально-виховного процесу мають бути чітко розмежовані завдання, зміст, форми проведення різних видів практик студентів;

— забезпечення суб'єктності позиції студента у структурі його професійного становлення. Цей принцип передбачає: а) максимальне усвідомлення студентом сутності практики (змісту, логіки, бачення кінцевих результатів, що визначають компетентність у майбутній професії та ін.), б) активізацію процесів особистісного самопізнання, самовизначення, саморозвитку, формування самостійності в професійній діяльності.

Для процесу особистісного професійного самотворення під час практики необхідно сформулювати комплекс чітких цілей, які мають бути прийняті студентом як тривалі стратегічні орієнтири, створити загальні уявлення про свою майбутню професію, а також стійкі переконання щодо ролі практики. Викладачі кафедр психології, соціальної роботи та інших кафедр повинні до початку практики допомогти кожному студентові сформулювати для себе перспективну мету “Яким я хочу бачити себе в майбутній професії”, змодельовати образ свого професійного “Я” в перспективі. Цьому має сприяти розроблення для кожної спеціальності професіограми спеціаліста.

Отже, формування сучасного творчого фахівця має відбуватись за умови максимальної інтеграції особистісного і професійного в структурі підготовки спеціаліста. А тому наскрізним напрямом професійного становлення студента під час практики повинна стати робота його над собою: процес самостійного цілетворення, самодіагностики, самопізнання, розроблення адекватних програм самовдосконалення. Така програма в ідеалі має бути інтегрована в загальну програму формування життєвого простору студента і співвідноситись з програмою професійної підготовки у ВНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України „Про вищу освіту” // Голос України. — 1992. — 17 січня.
2. Кон І.С. Психологія ранньої юності. — М.: Педагогіка, 1982.
3. Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України: Наказ Міністра освіти України від 8 квітня 1993 р. № 93.
4. Томчук М.І. Психологічна готовність студентів до навчання в університеті // Зб. доп. Міжнар. наук.-практ. конф. „Шлях і проблеми входження освіти України в світовий освітянський простір”. — Вінниця: Універсам, 1999.